

RAHVUSARHIIVI LÄTETEL ehk RIIGI- ja AJALOOARHIIV 80, FILMIARHIIV 30

Iseseisvunud Eesti Vabariigis oli riikliku arhiivinduse loomine päevakorras juba 1918. aastal, kuid käimasoleva Vabadussõja tõttu lükkus see edasi. Pärast Tartu rahulepingu sõlmimist asuti aga kohe ka arhiivindust korraldama. Selleks moodustati Arhiivikomisjon, mis pidas oma esimese koosoleku Tartu Ülikooli raamatukogus 3. märtsil 1920. Järgmise aasta 9. veebruaril kinnitas Vabariigi Valitsus Arno Rafael Cederbergi juhitud Arhiivikomisjoni otsuse asutada riigiarhiiv Tallinna ja ajalooline keskarhiiv Tartusse.

Riigiarhiiv alustas tegevust Riigikantselei alluvuses endises Eestimaa kubermanguvalitsuse arhiivi ruumides Toompeal 1. IV 1921. Samast kuupäevast määrati tööle vanemametnik Johannes Elepson. Esimeseks Riigiarhiivi juhatajaks kinnitati 20. IV 1921 August Nuth, kes oli omandanud filosoofia-doktori kraadi Bonni Ülikoolis. Riigiarhiivi esmaseks ülesandeks oli päästa hävingust üle riigi järelevalveta laiali asuvad arhivaalid ja võtta vastu Venemaalt reevakueeritud arhivaalid. Samuti tuli riigiasutustest hoiule võtta endisaegsed dokumendid. 11. V

Eesti riikliku
arhiivinduse rajaja
professor
Arno Rafael Cederberg
(1885–1948)

1921 Riigikogu kinnitatud põhimääruse järgi pidi Riigiarhiiv juhtima ametiasutuste registratuuride ja arhiivide korraldamist, võtma vastu riigiasutustest üle viie aasta vanuseid arhivaale, neid korrastama ja viisteist aastat säilitama ning siis üle andma Riigi Keskarhiivi, mis alustas Haridusministeeriumi alluvuses tegevust 16. V 1921. Samal kuupäeval määrati Riigi Keskarhiivi abijuhataja kohusetäitjaks Friedrich

Nineve, kes oli lõpetanud Peterburi Arheoloogia Instituudi ja kel oli seljatega pikaajaline töö Vene impeeriumi Mereministeeriumi arhiivis. Sisuliselt juhtis Riigi Keskarhiivi esialgu professor A. R. Cederberg. Endisesse üliõpilaste ühiselumajja Tartu Toomemäel, kus Riigi Keskarhiiv "ajutised" ruumid sai, st needsamad, mis tänaseni kasutusel, oli toodud juba ülikooli arhiivi vanem osa, siia paigutati ka Venemaalt reevakueeritud Liivimaa rootsiaegse kindralkuberneri arhiiv. Järgnevalt koondati Riigi Keskarhiivi kõik olulisemad iseseisvuse-eelsest ajast pärinevad arhiivid. Riigi Keskarhiivi põhimääruse kinnitas Riigikogu 11. V 1922. Esimeseks arhiivi juhatajaks määrati 1. VI 1922 Tartu

Ülikooli lõpetanud *cand. hist.* August Sildnik.

Nii alustasid tööd kaks Rahvusarhiivi eelkäijat: Riigiarhiiv Tallinnas ja Riigi Keskarhiiv Tartus. Nende kahe arhiivi kaheksakümne tegevusaasta üksikasjalik valgustamine ei ole siinkohal eesmärgiks, seepärast keskendugem nüüd kolmandale, noorema venna ehk Filmiarhiivi lisandumise loole. Vastavalt Vabariigi Valitsuse otsusele 3. juunist 1925 võeti Riigiarhiivi hoiule esimene filmidokument, milleks oli Soome presidendi poolt annetatud film tema külaskäigu kohta Eestisse sama aasta maikuus. 1930. aastate teisest poolest komplekteeriti Riigiarhiivi vastavalt arhiiviseaduses fikseeritud ülesandele järjekindlalt filmi- ja fotodokumente: 1940. aastaks oli Toompeal Riigiarhiivile kuuluvas Landskrone tornis asunud hoidlas juba 800 filmikarpi ja 700 fotot.

Pärast 1940. aasta juunipööret allutati arhiivid Eesti NSV Siseasjade Rahvakomissariaadi juurde loodud Arhiivide Talitusele. 4. IX 1940 moodustati Rahvakomissaride Nõukogu määrusega Riigiarhiivist Eesti NSV Riigi Keskarhiiv ja Riigi Keskarhiivist sai selle Tartu osakond. 1945. aastal loodi Riigi Keskarhiivis kino-foto-fonoosakond. Märtsis 1948 reorganiseeriti Eesti NSV Riigi Keskarhiiv NSVL siseministri käskkirja alusel ENSV Oktoobrirevolutsiooni ja Sotsialistliku Ülesehituse Riiklikuks Keskarhiiviks (ORKA), kuhu koondati dokumendid alates 1917. aastast. Vanemad dokumendid kuulusid hoiustamisele Tartus moodustatud ENSV Riiklikus Ajaloo Keskarhiivis (RAKA). Vastavalt ENSV Ministrite Nõukogu 1970. aasta 14. septembri määrusele nr 420 moodustati senisest ORKA kino-foto-fonoosakonnast 1. I 1971 iseseisev ENSV Filmi-, Foto- ja Fonodokumentide Riiklik Keskarhiiv (FFFRKA). See arhiiv on ilmselt püstitanud kolimise rekordi arhiivinduse ajaloo. Päris oma hoone sai arhiiv alles seoses Nõukogude armee lahkumisega Eesti territooriumilt, mil 1994. aastal jäi tühjaks Tallinna garnisoni komandantuuri ja peavahi hoone – endised pakside müüridega vangikongid sobisid suurepäraselt arhiivihoidlaks.

1989. aasta lõpul sai Eesti NSV Oktoobrirevolutsiooni ja Sotsialistliku Ülesehituse Riiklikust Keskarhiivist Eesti Riigiarhiiv, Eesti NSV Riiklikust Ajaloo Keskarhiivist Eesti Ajalooarhiiv ja Eesti NSV Filmi-, Foto- ja Fonodokumentide Riiklikust Keskarhiivist Eesti Filmiarhiiv. See oli kindel märk Eesti taasiseseisvumisest. Uue, 1998. aasta arhiiviseaduse alusel moodustati riigi kesk-, maakonna ja kohalike omavalitsuste arhiividest 1. jaanuarist 1999 Rahvusarhiiv asukohaga Tartus, mille üheteistkümnest osakonnast nimetati ühte riigiarhiiviosakonnaks ja teist ajalooarhiiviosakonnaks. Filmiarhiivist oli aga saanud hoopis salapärase nimega eriarhiiv. Ilmselt omaaegsetest imperiaalsetest Eesti- ja Liivimaa kubermangudest malli võttes jagati Rahvusarhiivi struktuuriüksused territoriaalselt põhja- ja lõunaregionaaldirektorite valitsemise alla. 2000. aasta augustis kinnitati järjekordne Rahvusarhiivi põhimäärus. Selles on taas tuhest tõusnud, tõsi küll endiselt Rahvusarhiivi struktuuriüksustena, Ajalooarhiiv ja Riigiarhiiv ning salapärasest eriarhiivist on saanud jälle Filmiarhiiv.

Mutatis mutandis, tahaks loota, et Riigiarhiiv, Ajalooarhiiv ja Filmiarhiiv suudavad oma ajaloolist identiteeti säilitada ja kanda ning ka tulevikus juubeleid tähistavad, sest nendest kolmest arhiivist sõltub suuresti Eesti ajaloolise identiteedi säilitamine ja kandmine tulevaste põlvedeni.

Peep Pillak

Järgnevalt pakume valiku fotosid, mis annavad ülevaate Riigiarhiivi ja Ajalooarhiivi kaheksakümnest ning Filmiarhiivi kolmekümnest tegevusaastast. Fotosid otsides selgus, et arhiivide kohta neid eriti palju arhiividest leida polegi. Riigi ja rahva ajalugu talletades on arhiivid enda ajaloo sootuks unustanud! T

Riigi Keskarhiivi töötajad 1920. aastate alguses.
Taga keskel (kaabuga) August Sildnik.
EAA, 661-1-806, I. 1

Ajalooarhiivi hoone Tartu Toomemäel, mis valmis 1904. aastal üliõpilaste ühiselamuna.
EFA, O-29382

Friedrich Nineve (1857–1929), Riigi Keskarhiivi abijuhataja 1921–1925. EAA, 1421-1-76. I. 1

Eesti riikliku arhiivinduse "isa", Tartu Ülikooli Eesti ja Põhjamaade ajaloo professor Arno Rafael Cederberg (1885–1948) oma õpilastega (istub keskel). Esimeses reas paremal Otto Liiv, vaskult teine Arnold Soom. Seisavad: paremalt kolmas Harri Moora, vaskult teine Juhan Libe. EKA, B 37:5243

Riigi Keskarhiivi kollektiiv 15. aastapäeval 17. mail 1936. Istuvad (vasakult) Püss-Keldt, Natalie Valgerist, August Sildnik, Otto Liiv, Adolf Perandi, Wilhelm Ederberg, Magda Hermat. Seisavad O. Vares, Eduard Kiisla, Leemet, Raigo-Vladimir Vähi, Vilhelmine Kalma, A. Laurson, Ilmar Kruus, Laasik, Peeter Hainla, Helene Treial-Vares, ?, L. Lents, Rammo, ?, Hilda Kõrge, N. A. Kotkas. Foto E. Selleke. EAA, 5244-1-28, l. 29

Riigi Keskarhiivi "koopiamasin"
ehk fotostaatseadeldis.
Foto E. Selleke. EAA, 661-1-807, l. 1

Riigi Keskarihiivi algusaastate põhitöövahendeid.
EAA, 661-1-299, I. 12

ENSV Riigi Keskarihiivi Tartu osakonna
teenistujad "tule- ja gaasikaittsel" juulis 1941.
EAA, 5244-1-27, I. 7

ENSV Riigi Keskarihiivi Tartu Osakonna teenistujate üldkoosolek 1940. aasta oktoobris.
Foto E. Selleke. EAA, 5244-1-28, I. 2

RAKA 65. aastapäeva aktusel kõneleb direktor Endel Kuusik.

Ajalooarhiivi direktor Indrek Kuuben tutvustab Rudolf Pihhojale tema Eesti juuri, mis arhiivist "välja kaevati". Tartu, mai 1999. Foto P. Pillak.

Rootsi riigiarhivaar Erik Norberg ja siis veel Ajalooarhiivi direktor, tulevane Eesti riigiarhivaar Priit Pirsko koostööprojekti arutamas. On aasta 1996.

Ajalooarhiivi Vahearhiivi hoone Tartus Vahi tänaval.
Foto P. Pillak.

Dr. phil. August Nuth (1868–1945), Riigiarhiivi esimene juhataja 1921–1927. Aastatel 1941–1945 õpetas A. Nuth Bonni ülikoolis kreeka ja ladina keelt. EKA, A-1:1038

Richard Övel (1894–1958), riigisekretäri abi ning Riigiarhiivi ja Riigiraamatukogu juhataja 1927–1936.

1944. aastal Uluotsa-Tiefi valitsuse õiguskantsler.

Arreteeriti 1945. aastal süüdistatuna kodumaa reetmises, vabanes vangilaagrist 1954. aastal.

Seejärel töötas kinostuudios tõlgina.

Öveli foto autojuhiloalt on lisatud tema kriminaal-toimikule. NSVL RJM arhiiv, toimik nr 9847-3

Gottlieb Peeter Ney (1881–1973), Riigi Keskarihiivi ja Raamatukogu direktor aastatel 1936–1941. 1941. aastal õnnestus tal järelümbervasumisega Saksamaale pääseda, pärast sõda elas ja töötas Rootsis. EFA, K-6460

ENSV ORKA direktori asetäitja Astrid Teder (paremal) ning dokumentaalsete materjalide publitseerimise ja kasutamise osakonna juhataja Anni Matsulevitš näitust koostamas. Tallinn, 1965. EFA, O-61786

Riigiarhiiv Maneeži t 4.
Foto P. Pillak.

Riigiarhiivi (ENSV ORKA) hoidla ehitus
Maneeži tänaval kestis
1958. aastast kuni 1970. aastani
ja pälvis valmides Tallinna
ühe inetuma ehitise tiitli.
Tallinn, 21.02.1961.
Foto U. Paling.
EFA, R-4853/O-64213p

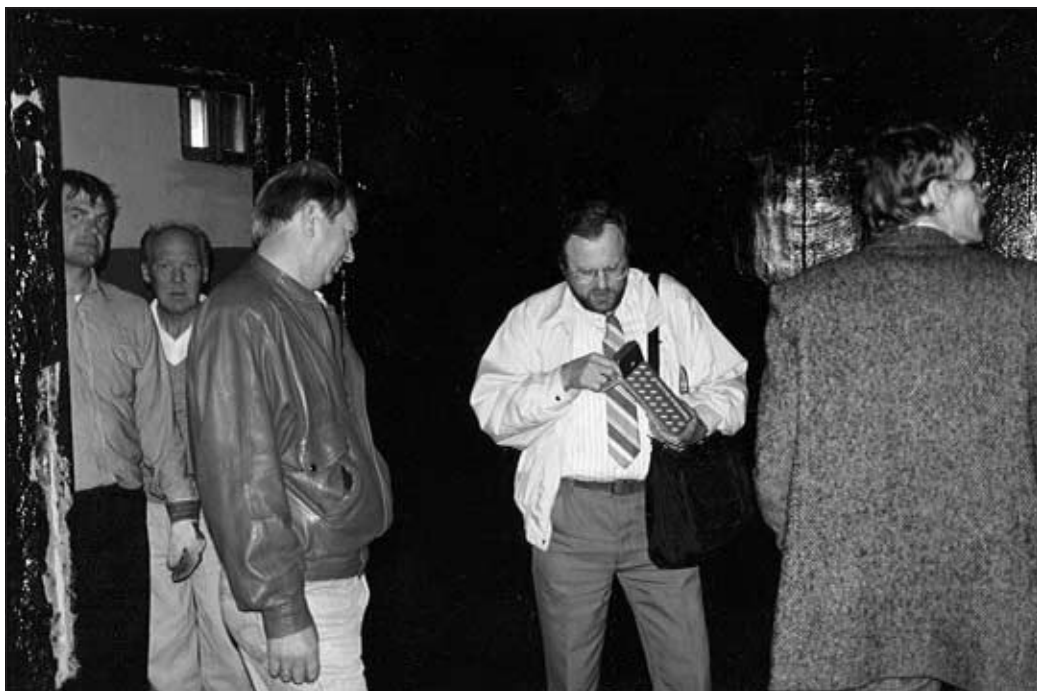
Ajalooarhiiv õnnitlemas oma vanemat kaksikvenda Riigiarhiivi 75. juubeli puhul. Kõneleb direktor Priit Pirsko, paremal Riigiarhiivi direktor Aimar Altosaar. Foto P. Pillak

Riigiarhiivi esimese kaasaegse arhiivihoidla avamisel Toompeal 1995. aastal. Ees keskel Riigikantselei direktor Imre Siil. Foto M. Pillak.

Riigisekretär Uno Veering (vasakul) Tartu rahulepingut Riigiarhiivile üle andmas. Tema kõrval Peep Pillak, Arvo Pesti, Endel Kukk ja Liivi Uuet. Tallinn, 1995. Foto Jüri Titov.

Nõukogude sõjaväe esindajad 1994. aastal peavahi- ja komandantuurihoonet üle andmas Eesti Filmiarhiivi direktorile Harald Raudile. Seljaga fotograafi poole seisab Filmiarhiivi peafondihoidja Pearu Tramberg, kes selle maja Filmiarhiivi jaoks leidis. Foto P. Pillak.

ENSV Filmi-, Foto- ja Fonodokumentide Riikliku Keskarihiivi esimesi asupaiku Lasnamäe vanal sõjaväelennuväljal, millest siiani legende räägitakse. Linnatransport arhiivini ei ulatunud. Arhiivibussi kõrval seisavad (paremalt) direktor Sergei Susan, vaneminsener Maarika Sildna ja bussijuht Väino Ahman. Tallinn, märts 1978. EFA, O-104037

ENSV Filmi-, Foto- ja Fonodokumentide Riikliku Keskarihiivi filmi- ja fonoosakonna vanemteadur Veste Paas helimontaažilaua töötab. Tallinn, märts 1978. EFA, O-104036

Filmiahiivi nooremteadur Viivika Heinver filmihoidlas. Tallinn, märts 1978. EFA, O-104035

ENSV Filmi-, Foto- ja Fonodokumentide Riikliku Keskarihiivi fonoosakonna töötaja Jüri Titov oma tööruumis F. R. Faehlmanni tänava keldris. Filmiahiivi ruumid asusid veel ka Tobiasi ja Kunderi tänava hoonete keldrites. Tallinn, 1984. EFA, O-163709

Filmiahiivi arhivaarid on saanud kutsetunnistuse. Vasakult: Naima Kull, *mag. art.* Paavo Annus, Mare Purde, Ivika Paomees, Ivi Tomingas, Sirje-Mai Hallaste, Olavi Teppan. Tallinn, 22. detsember 2000. Foto Mati Mänd

Tööstusprojektis projekteeritud Filmiahiivi hoone makett, mis projektiks jäigi. Tallinn, 1983. EFA, O-110077

Nõukogude sõjaväe komandantuuri- ja peavahihoone Tallinnas Ristiku tänaval, mille pärast Vene vägede lahkumist Eestist sai 1994. aastal enda käsutusse Filmiahiiv. Foto Mati Mänd